

о. Мицик Ю. А., Тарасенко І. Ю.

ІЗ НОВИХ ДОКУМЕНТІВ ДО БІОГРАФІЇ ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ

У публікації подано чотири документи із зібрань відділу рукописів Бібліотеки Польської Академії наук у Кракові (Польща), які до цього часу не було введено до наукового обігу. У супровідному тексті проаналізовано ці документи, наведено невідомі дані щодо біографії видатних церковних і культурних діячів XVII ст., вихованців Києво-Могилянської академії І. Гізеля і А. Радивиловського.

Ключові слова: Києво-Могилянська академія, Києво-Печерська лавра.

Інокентій Гізель (бл. 1600–1683 рр.) є важливою постаттю в церковному, культурному і політичному житті України XVII ст. Закінчив Києво-Могилянську колегію (академію) (далі — КМА) у 1630-х рр., тобто належав до її перших вихованців, відтак був направлений коштом митрополита св. Петра Могили разом із іншими небагатьма спудеями для продовження навчання за кордон. Він навчався зокрема в Замойській академії, в Ростоку (Німеччина), в Англії. Після повернення до Києва Гізель не тільки викладав у стінах КМА філософію, а й був із 1646 р. ректором академії та ігуменом Богоявленського Братського монастиря, доклався до піднесення освітнього та наукового рівня КМА, писав підручники, запросив на викладацьку роботу Лазаря Барановича, при ньому завершили навчання в колегіїмі Йоаникій Галятовський, Єпіфаній Славинецький, Арсеній Сатановський та інші видатні вчені. У 1650 р. Гізель був обраний ігуменом Пустинно-Микільського монастиря в Києві, а у 1654 р. очолив делегацію українського православного духовенства, яка вела переговори в Москві щодо укладення російсько-українського договору в церковній частині. Як відомо, ці переговори не досягли консенсусу з основних питань, українська делегація відкинула домагання Москви щодо входження української Церкви до складу Московського патріархату. З 1656 р. до своєї смерті І. Гізель очолював найшановніший в Україні монастир — Києво-Печерську лавру, будучи її архимандритом, а по смерті київського митрополита Сильвестра Косова у 1657 р. одним із претендентів на митрополитство. Він сприяв науковим і літературним працям Л. Барановича, Й. Галятовського, А. Зернікава, А. Радивиловського, П. Кохановського та ін., розвитку книго-

видання в Україні, взявши під опіку лаврську друкарню¹.

Спеціальну монографію, присвячену життю й діяльності І. Гізеля, написав іще в дореволюційний час видатний український учений Микола Сумцов². Чимало фактів щодо його діяльності як керівника лаври виявив Віталій Ейнгорн³. У подальшому особи І. Гізеля торкалися автори узагальнених праць з історії української літератури та філософії, видавали його твори, однак нових джерел до біографії не відкривали⁴.

Нам удалося віднайти у вітчизняних та іноземних архівосховищах деякі документи, які проливають трохи світла на життєвий шлях і діяльність І. Гізеля. Насамперед доведено, що всупереч поширеній думці І. Гізель не був автором москвофільського «Синопису» (три видання: Київ, 1674, 1678, 1680). Ним був економ Києво-Печерської лаври ієромонах Пантелеймон Кохановський, а І. Гізель лише дав благословення як лаврський архимандрит⁵. Ми також виявили документ, який підважує версію про німецьке походження І. Гізеля. Те, що його батько Федір, сестра Юліанія, племінники Данило і Марія жили у Вільні, дає підстави стверджувати, що він був

¹ Києво-Могилянська Академія в іменах XVII–XVIII ст. (Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001), 168–170; Ю. А. Мицик і З. І. Хижняк, т. 2, *Енциклопедія історії України* (Київ, 2004), 269.

² Н. Ф. Сумцов, *К истории южно-русской литературы (Иннокентий Гизель)* (Київ: Изд. Киев. старины, 1884).

³ В. Эйнгорн, *Очерки из истории Малороссии в XVII в. Сношения малороссийского духовенства с Московским правительством в царствование Алексея Михайловича*, кн. 1 (Москва, 1899).

⁴ М. С. Возняк, *Історія української літератури*, кн. 1 (Львів, 1992); М. С. Грушевський, *Історія української літератури*, т. 6 (Київ, 1995); В. М. Нічик, *Петро Могила в духовній історії України* (Київ, 1997); Я. М. Стратій, *Проблеми натурфілософії* (Київ, 1981); І. Гізель, *Вибрані твори в 3 томах* (Київ, Львів, 2012).

⁵ Ф. Софонович, *Хроніка з літописців стародавніх* (Київ, 1992), 35–36.

білорусом. Після взяття Вільна московитами у 1654 р., племінників забрали в московську неволю, і у 1680 р. І. Гізель клопотав про їхнє визволення⁶. Ми знайшли і три його листи до компанійського полковника Іллі Новицького, в яких він просить зокрема про захист монастирських маєтностей від грабежів польських жовнірів⁷.

Тут же пропонуємо увазі читачів чотири документи 1660-х рр., які ми виявили у відділі рукописів бібліотеки Польської академії наук у Кракові (далі — БПАН). Вони збереглися у рукописі № 280 — судовій книзі Козельця. Ця книга, як і інші два десятки рукописів XVI–XVIII ст. українського походження, вивіз до Кракова польський історик Мар'ян Гожковський. Хоча такі його дії викликали протести української громадськості, передусім професора Володимира Антоновича, рукописи залишаються там досі, і їх майже не вивчають. На жаль, польські історики не дуже цікавляться минулим віддаленої під Польщі Сіверської України. Українські ж науковці з СРСР, за поодинокими винятками, не могли там працювати, а коли Україна стала незалежною державою, через гостру економічну кризуну було змоги проводити планомірні й систематичні архівні пошуки за кордоном. Тож із рукопису № 280 було видано лише поодинокі документи. Між тим у його складі є чимало важливого про історію Козельця XVII — першої половини XVIII ст., хоча є там матеріали і до історії Сіверської України та Київщини. Чотири документи (три купчі і один квит) безпосередньо стосуються Інокентія Гізеля.

Перший документ — запис міського козелецького уряду 1686 р. — цитує зміст купчої 1661 р., яку подав уряду київський міщанин Антон Гаврилович, який у 60-х роках XVII ст. був орендарем монастирських шинків у Печерському місті. Очевидно, тому Гізель тепло ставився до нього і сприяв розширенню його нерухомості, а коли архимандрит помер у 1684 р., Гаврилович поспішив затвердити документи на них про всяк випадок і в Козельці. У цій купчій монастир продавав йому двір і «пляц» Котковський із садом і городом.

Важливою є і локалізація цього «пляцу», який розташовувався при монастирі та межував

із Васильківською брамою, двором і землею «Войтіха обтікара», тобто аптекаря, й жіночим Печерським монастирем. У наступному році Гізель дав «квит» на отримання від Гавриловича 200 злотих, імовірно як сплату за проданий двір (другий документ).

Третій документ датовано 1666 роком. Тут ішлося про продаж удовою згаданого вище аптекаря Войтеха частини двору й землі Гавриловичу за 100 злотих. Оскільки її покійний чоловік здавна служив лаврі, то логічно, що Гізель виступав тут як посередник і підтверджував цю купівлю-продаж своїм підписом і печаткою. Крім того, купчу підписали печерські економ (Єлисей Мілкевич) та намісник (Антоній Радивилівський). Останній, як і Гізель, був вихованцем КМА, відзначився як письменник і проповідник, а наприкінці 1683 р. став ігуменом Пустинно-Микільського монастиря. Цей документ дає змогу уточнити час його перебування на посаді намісника. Досі вважали, що він обійняв її у 1671 р., але наведений документ чітко свідчить, що на цій посаді Радивилівський був уже в серпні 1666 р. Це підтверджує і документ № 4, датований червнем 1668 р., яким Ксенія, дочка померлого монастирського підданого Пархома Прасола і дружина мельника Кіндрата Передерія (теж монастирського підданого), продавала Гавриловичу за 70 злотих свій будинок із садом і городом, які були розташовані поруч із його власністю.

Отже, наведені нижче документи проливають трохи світла на діяльність Інокентія Гізеля як лаврського архимандрита, дають змогу уточнити біографію іншого вихованця КМА — церковного і культурного діяча Антонія Радивилівського.

№ 1

1686, серпня 4 (липня 25). Київ. Запис міського уряду, у котрому міститься купча 1661 р.

Записы пана Антона Гавриловича,
мешанина печерского, июл 18 1686.

Перед тим же вышписанным урядом міским постановившиися персоналітер пан Антон Гаврилович, міщанин печерский, до книг наших міских козелецких подал пер облятам лист, то ест запис и иншие права, данные ему от в Бгу превелебного отца архимандрити печерского, просячи, абыюные были приняты и до книг наших были вписаны. Которые мы, вышписанный уряд, до книг приймаючи, казалисмо пред собою читати, а тие писма руским писмом писанные, слово в слово так ся в собі маєт:

Інокентий Гизел, млтию Бжиею архимандрит, со всею о Х[ри]сті братиею капитулы мна-

⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ф. 194, спр. 121, арк. 180 зв. — 181 зв.; о. Ю. Мицик, «До біографії Інокентія Гізеля», *Український історичний журнал* 4 (2017): 174–176.

⁷ Ю. Мицик, «Кілька листів викладачів з архіву козацького полковника Іллі Новицького», *Рукописна та книжкова спадщина України* 6 (2000): 167–168; о. Ю. Мицик, «Листи духовних осіб до компанійського полковника Іллі Новицького (остання третина XVII ст.)», в *Православ'я в Україні* (Київ, Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2022), 333–334.

стира Печерского, чиним знаменито сим нашим листом кому відати належит, иж мы, маючи двор, пляц монастирський з садом, огородом в містечку при монастиру нашом Печерском, прозиваемый Котковский, чолом и вороти к улиці до брами Василковской, идучой о межу з едного боку Войтіха обтікара, а з другого боку общого двора монастира паненского Печерского, продалимо славетному пану Антону Гавриловичови, на тот час арендарови шинков в містечку при монастиру нашом, и малжонце его Ксеніи Гавриловичовой, за певную готовую и до рук наших всю сполна отданную сумму пнзей двісті золотых полских. С которой отобрания сим же листом нашим оных и квитуем. Который то двор, пляц з менованными принадлежностями и зо всім тим, яко ся в собі мает, за данем сего листу нашего в моц, держане и спокойное мешкане помененному Антонови Гавриловичові и малжонце его подаем. Маюи и волны будут в том дворі мешкати албо новый подлуг волі и уподобаня своего поставити, з саду и огороду пожитков вшеляких без перешкоды от нас самих и сукцесоров наших архимандритов печерских до живота своего спокойне заживати. А по доживотю их жаден с потомков, близких кровных, до того двору, пляцу, огороду и саду отзыватися не мает, овшем знову ведлуг права посполитого. Которое сукцесией в вічност свіцким міти боронит яко добра церковные до монастира ншого Печерского приверненыбыти маюи. А если бы хто о тот двор, пляц сих доживотных посессоров турбовати міл, теды мы, яко вечистие посессорове, а по ним сукцесорове наши боронити и заступовати маем, до того взглядом певного до полати нашей датку и взглядом доживотной, то ест поссессіи помененных особ от рочного чиншу, податей, тяжаров, подвод и всіх вогуле повинностей міских до живота их о Бога волними чиним. Толко стережи Бже якого квалту так на сторожу, яко и до греблі, челядника своего посполу з иншими подданими нашими посылати повинны будут. Наконец для певных респектов міти хочем, абы во вшеляких своих справах юрисдицией міской не подлежали, леч пред нашим судом гды ся чом притрафит, справовали. И на то далисмо сес наш лист с печатми и подписом власной руки нашей.

В монастиру Печерском киевском. Року 1661 мсца новембра 27 дня.

При печати монастирской подпис такой: Инокентий Гизел, архимандрит печерский, рукою. Венямин Вербицкий, економ, рукою.

Klementy Witoszyński, namiestnik pieczarski.

(ВР БПАН, спр. 280, арк. 66. Оригінал)

№ 2

1662, березня 13 (3). Київ. Квит

Инокентий Гизел, мл. Бжиею архимандрит печ[ерский] киевский.

Чинно відомо сим писмом моим, иж даток тот, в листі нашом на двор данном в спомнений, меновито двісті зол[отих] полских взглядом уволнения от подвод рочного чиншу и всіх повинностей меских, отдал нам Антон Гаврилович, арендар шинков в містечку при мнстиру нашом Печерском. З которого отданя тое суммы сим же писанем моим оного квитую, што для ліпшой певности при печати власной рукою моею подписуюс в мон[астире]Печерском року 1662 мсца мар[та] 3 дня. У того квита такой при печати подпис: Инокентий Гизел, архимандрит печерский рукою.

Которые то записи за просбою пна Антона Гавриловича до книг наших міских козелцких принялисмо и записали.

(ВР БПАН, спр. 280, арк. 68. Оригінал)

№ 3

1666, серпня 12 (2). Київ. Купча

Инокентий Гизел, млстию Бжиею архимандрит, и всяя капитула монастира Пр[е]с[в]ятой Б[огороди]ци Печерского киевского, ознаймуемо тим нашим листом, иж очевисто пред нами становши пні Анна Вилчкова Войтіхова Залецкая, аптикарка и міщанка местечка ншого Печерского, позосталая вдова, устне, явне и доброволне признала тими словы, иж она ку поживеню своему част певную грунту плещу своего, на котором здавна служачи монастирови нашому з небожчиком мужем своим за консенсом антецесоров наших и наших мешкала тут, в містечку нашом Печерском, ведле двора и грунту мешканя пна Антона Гавриловича, будучого з деревом садовым вшир и вдовж яко тепер тая част плещуест одгорожена, а до того мешканя пана Антонова прилучона за позволенем ншим тому пану Антону Гавриловичу и малжонце его и потомком их за суму певную пнзей за сто золотых полских, юж ей заплачоную, продала и вічне уступила. И з тое, собі заплачонное суммы, менованного пна Антона и малжонце его квитовала. А сама ся тая аптекарка перед нами з тої проданной части пляцу на часы вічны зрекла и от него и повинных своих и мужа своего, всех отдалила, даючи моц и волност от сего дня завше ему, Антону Гавриловичу, и малжонце его и потомком их тот проданный грунт спокойне уживати и со всякими пожитка-

ми уживати, дати, дарувати, продати, заміняти, як колвек хочачи о себе (однак под властїю нашою, а не чужой, застаючої и аж за моим позволенем и відомом, абы с того ґрунту нам належачіе повинности были отдаваны завше). В чом всем помененная аптикарка с потомками своїми облиговала предреченому пану Антону и малжонце его и потомком их жадное перешкоды не чинит, ані того ґрунту назад не откуповат. Овшем от всіх турбаций и перешкод о тот ґрунт от дітей и повинных еї заходячих, тая ж аптекарка иле потреба будет завше своим накладом пна Антона и потомков его боронити, заступовати и во всем тому своєму признаню досит чинити записалася и субмітовала под закладом другой таковоє ж суммы ста зол[отих] полских. Которое такоєпризнане помененной аптикарки добровольне на прозбу еї и пана Антонову тым листом ншим ствержаем. Аже пан Антон обителї стой нашої здавна ест зычливый и далее неотмінный быт обещался. Теды зато пна Антона и малжонку его до живота их увольняем от рочноґо чиншу, податей, тяжаров, подвод и всіх о чулом повинностей монастыру и местечку Печерскому нашим належачих. Только стережи Бже якоґо гвалту так на сторожу, яко и до греблі, челядника своего посполу з иншими подданими нашими посылати повинны будут. Наконец для певных респектов міти и то хочем, абы во вшеляких своих справах юрїдїцией міскою не подлежали леч перед нашим судом. Гдыс в чом притрафит, справовалися и на то далисмо сей наш лист с печатю и с подписом власной руки нашої.

В монастыру Печерском кїевском. Року 1666, мєця августа 2 дня.

При печати подпис такий: Инокентий Гизел, архимандрит печерский, Антоний Радивилевский, намісникпечерский, рукою.

Елисей Милкевич, економ печерский.

(ВР БПАН, *спр.* 280, *арк.* 66 зв.–67. *Ориґинал*)

№ 4

1668, червня 10 (липня 31). Кїїв. Купча

Инокентий Гизел, млстїю Бжиєю, архимандрит и капитула стья великия чудотворныя лавры кїевския Печерския, ознаймуем тым ншим листом тепер и на потом будучим людем кому тилько о том відати належатимет, иж постановившися перед нами уцтивая Тетяна зошлого з того світа Пархома Прасола, подданого ншого печерского цорка, а Кондрата Передерїя, теж нашого подданого и мелника жона при очевистой тут того мужа своего бытности обоє сполне и едностайно явне и добровольне зєзнала тими

слова, иж они, сознаючіе, дом свой со всім будинком и з садом и огородом за Василковскою баштою на передмєстїю од Василкова тут при містї нашом Печерском будучом, межї ґрунтами з одного боку от ґрунту и мешканя Петра Палчикевича, а з другого боку от ґрунту Петровского, а чолом ко улици идучой около міста лежачіе им, сознаваючим, поменованном Пархому, отцю и тестю их также и от дядка их Андрїя Борисовича злучоны и припалие выразне в особных листах менованные для пилных своих потреб, а за позволением нашим продали и вичне уступили и в держане ораз отдали славетному пану Антону Гавриловичу, обывателєві міста нашого печерского, малжонце и потомкомї его за сумму певную пїнязей за семдесят зол[отих] полских, иж всю сполна им сознаваючим (як сами признали и з неї п. Антона квитовали) заплаченую сами ся зознаваючіе, с того проданого дому и ґрунту нічого в них собї и крєвным своїм жадным не зоставуючи, вичне зрєкли и близких повинных своих от тої продажи отдалили. А пану Антону Гавриловичу и малжонце и потомком его и кождому от них правне держачим волност дали тим помененным домом и ґрунтом (кдгы будет на потом на то от нас, архимандрити и капитули консєс), яко хотя шафовати, дати, продати, дарувати, заміняти. Однак не иншой особї, тилько такой которим бы з того ґрунту належитіе всі повинности нам до монастыра и до міста нашого Передерїй и жона его, Тетяна Пархомовна, и по них діти повинные их пану Антону Гавриловичу, а по нем малжонце и потомком его жадной перешкоды чинити и тоєй продажи назад отніматї и откуповати не мают. Овшем от всіх перешкод и трудностей если бы якие п. Антон албо от него держачим задаваны были з стороны сознаючих дітей албо крєвных буд сусїд який, колвек особу о тую продажу теды сознаваючіе облиговалися пана Антона и потомков его своим коштом заступовати и боронити и во всем тому записовї своєму не нарушаючи его (...)*ншой рєчы досит чинити вичне, а то под закладом такой ж суммы семидесят зол[отих] полских и поднагороженем шкод и выкладов. Чого всего зознаючіе Кондрат з женою своею просили нас о потвержене, на которых прозбу мы, архимандрит и капитула, тот запис во всем ствержаем и п. Антона Гавриловича претож (?) дом и ґрунт, которіе тепер купил и на сем листа менованы зоставуем и державы позволяем дотол, поки ся найдоватимет нам к сей святой лаври ведлуг вокаціи своейвірным и зычливим. А по нем жона и потомки его наш все за зознаннем добровольным помененных Кондрата Передерїя и жоны его далисмо

яко наш лист при печати ншой мнас[тирской] с подписами рук наших нижей менованных. Діялос в той же стой лаврі Печерской року тысяча шестсот шестдесят осмого, мсця июл[я], тридцат первого дня.

При печати подпис: Инокентий Гизел, архимандрит печ[ерский] киевский, Антоний Радивиловский, намісник печ[ерский], рукою Елисей Милкевич, економ мнастира Печ[ерского] киевского.
(ВР БПАН, спр. 280, арк. 67–68. Оригінал)

Bibliographic References

- Einhorn, Vitaliy. *Ocherky uz ystoriyu Malorossyy v XVII v. Snosheniya malorossyiskoho dukhovenstva s Moskovskym pravytelstvom v tsarstvovanye Alekseia Mykhailovycha*. Book 1. Moskva, 1899.
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Istoriia ukrainskoi literatury*. Vol. 6. Kyiv, 1995.
- Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, f. 194, spr. 121.
- Kyievo-Mohylianska Akademiia v imenakh XVII–XVIII st.: *entsyklopedyчне vydannia*. Kyiv, 2001.
- Mytsyk, Yurii. “Kilka lystiv vykladachiv z arkhivu kozatskoho polkovnyka Illi Novytskoho”. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* 6 (2000): 160–173.
- Mytsyk, Yurii. “Do biohrafii Inokentii Gizelia”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 4 (2017): 174–176.
- Mytsyk, Yurii. “Lysty dukhovnykh osib do kompaniiskoho polkovnyka Illi Novytskoho (ostannia tretyna XVII st.)”. In *Pravoslavia v Ukraini*, 326–339. Kyiv, Kamianets-Podilskiy: Drukarnia Ruta, 2022.
- Nichyk, Valeriia. *Petro Mohyla v dukhovnii istorii Ukrainy*. Kyiv, 1997.

Y. Mytsyk, I. Tarasenko

FROM NEW DOCUMENTS TO THE BIOGRAPHY OF INNOKENTII GIZEL

The publication presents four documents from the collections of the Manuscripts Department of the Library of the Polish Academy of Sciences in Krakow (Poland), which have not yet been put into scientific circulation. The accompanying text analyses these documents and provides unpublished data on the biographies of prominent seventeenth-century church and cultural figures, graduates of the Kyiv-Mohyla Academy I. Gisel and A. Radyvylovsky.

Keywords: Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv-Pechersk Lavra.

Матеріал надійшов 08.06.2023

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)